

Chambre des Représentants		Kamer der Volksvertegenwoordigers	
SESSION DE 1935-1936	N° 147		ZITTINGSJAAR 1935-1936
	SÉANCE du 6 Mars 1936	VERGADERING van 6 Maart 1936	

**PROPOSITION DE LOI
SUR LA LIBERTÉ DES FUNÉRAILLES**

DÉVELOPPEMENTS

MADAME, MESSIEURS,

Il semblera peut-être superflu à certains de légiférer pour assurer la liberté des funérailles, dans un pays comme le nôtre, où toute la vie sociale repose sur l'exercice des libertés et le respect réciproque des opinions.

Toutefois, depuis quelques années, des incidents se sont produits qui démontrent l'utilité d'une intervention législative pour assurer le respect après leur mort de la volonté exprimée par des citoyens.

En un pays voisin, la France, une loi a été votée en ce sens depuis nombre d'années. Elle trouva son origine dans une proposition déposée à la Chambre des Députés, par MM. Chevaudier, Bosc et consorts le 8 novembre 1881 et prise en considération le 31 janvier 1882. Une première délibération eut lieu les 15 et 18 février 1886; une deuxième, le 3 mars 1886. Mais le Sénat, ayant à deux reprises, modifié le texte adopté par la Chambre, une nouvelle délibération eut lieu au Palais Bourbon le 29 octobre 1889.

Cette loi du 15 novembre 1887 fut votée à une grande majorité.

Dans un ouvrage de droit très apprécié, MM. Planiol et Ripert ont commenté cette loi et ont écrit (t. V, p. 656) :

« N° 623. — *Dispositions concernant les funérailles.* — On a toujours admis le principe de la liberté des funérailles, chacun pouvant disposer par testament à ce sujet. Mais, pendant de longs siècles, cette liberté n'a eu en fait pour objet que le lieu de la sépulture, l'inhumation avec obsèques religieuses étant unanimement pratiquée. La liberté d'opinion en matière religieuse a amené un certain nombre de personnes ne pratiquant aucun culte, à désirer pour leurs funérailles l'exclusion de toute cérémonie religieuse et même à demander l'incinération au lieu de l'inhumation. La jurisprudence sanctionnait la liberté des dispositions concernant les funérailles.

**WETSVOORSTEL
OVER DE VRIJHEID VAN BEGRAFENIS**

TOELICHTING

MEVROUW, MIJNE HEEREN,

Sommigen zullen het overbodig achten een wet op te maken om de vrijheid van begrafenis te verzekeren, in een land als het onze, waar heel het maatschappelijk bestaan berust op de uitoefening der vrijheden en den wederzijdschen eerbied voor de denkwijzen.

Sedert enkele jaren, hebben zich nochtans incidenten voorgedaan, welke het belang hebben doen uitschijnen van eene tusschenkomst der wetgeving om de door de burgers uitgedrukte wilsbeschikking na hunnen dood te doen eerbiedigen.

In dien zin werd, vóór talrijke jaren, in een naburig land, namelijk Frankrijk, eene wet goedgekeurd. Zij had haar oorsprong te danken aan een voorstel ingediend bij de « Chambre des Députés » door de heeren Chevaudier, Bosc en consoorten, op 8 November 1881, en werd in overweging genomen op 31 Januari 1882. Een eerste beraadslaging had plaats op 15 en 18 Februari 1886; een tweede, op 3 Maart 1886. Doch daar den Senaat, tot tweemaal toe, den door de Kamer aangenomen tekst had gewijzigd, had een nieuwe bespreking plaats in het Palais Bourbon, op 29 October 1889.

Die wet werd, op 15 November 1887, met een groote meerderheid goedgekeurd.

In een zeer gekend rechtskundig werk, hebben de heeren Planiol en Ripert over die wet volgende commentaar gegeven (b. V, blz. 656) :

« N° 623. — *Beschikkingen betreffende de begrafenissen.* — Steeds werd het principe aanvaard van de vrijheid in zake van begrafenis waarover elkeen, bij testament, zijn wil mocht uitdrukken. Doch, gedurende vele eeuwen, werd door die vrijheid slechts de begraafplaats beoogd, daar de teraardebestelling steeds met godsdienstige lijkplechtigheden gepaard ging. De vrijheid van meening, wat den godsdienst betreft, heeft een zeker aantal personen die geen eerdienst beoefenden, er toe gebracht den wensch uit te drukken, dat hunne begrafenis zonder godsdienstige plechtigheid zou geschieden en zelfs de lijkverbranding te vragen in stede van de begrafenis. De recht-

Mais, des incidents regrettables s'étant produits, le législateur est intervenu, et une loi du 15 novembre 1887 sur la liberté des funérailles, a réglementé la question, spécialement au point de vue des dispositions testamentaires.

» D'après l'article 3, la volonté du testateur doit « être exprimée dans un testament ou dans une déclaration faite en la forme testamentaire, soit par « devant notaire, soit sous signature privée » et elle « a la même force qu'une disposition testamentaire » relative aux biens ». Par conséquent, les dispositions relatives aux funérailles peuvent se trouver dans un véritable testament contenant des legs ou dans un acte ne contenant aucun legs, mais dressé en la forme d'un testament olographe, authentique ou mystique. Si on se trouve dans des circonstances permettant le testament par acte public privilégié, on pourra bénéficier des faveurs légales pour un acte ne contenant que des dispositions extra-patrimoniales. Mais, dans tous les cas, il faut se soumettre aux formes testamentaires : un acte rédigé par-devant notaire dans la forme ordinaire des actes notariés ne serait pas valable.

» Il faut la capacité générale de tester. La loi est allée plus loin et elle a précisé qu'il fallait être « majeur ou mineur émancipé en état de tester ». Que faut-il entendre par « mineur émancipé en état de tester » ? A simple lecture, on doit dire que le mineur doit être émancipé et avoir au moins l'âge de 16 ans. Mais cette interprétation aboutit à des résultats étranges : une jeune fille est émancipée au moment de son mariage et celui-ci peut avoir lieu à 15 ans; si, entre 15 et 16 ans, elle avait un enfant et si celui-ci venait à décéder, elle pourrait régler les funérailles de son enfant et non les siennes. Il est préférable de dire que la seule condition d'émancipation suffira pourvu que le testateur soit sain d'esprit; les mots « en état de tester » s'appliquant aussi bien au majeur qu'au mineur émancipé. Cette interprétation découle des travaux préparatoires de la loi du 15 novembre 1887. N'empêche que l'on aboutit encore à des conséquences curieuses : de 15 à 16 ans, le mineur ne pourra pas faire de testament, mais il pourra faire un acte en forme de testament.

» L'objet des dispositions testamentaires doit être licite, c'est-à-dire conforme aux dispositions légales ou réglementaires concernant la sépulture et les funérailles, soit quant au mode de sépulture soit quant au caractère des obsèques (civiles ou religieuses). »

*
**

spraak bekrachtigde de vrijheid der wilsbeschikkingen betreffende de begrafenissen. Doch, daar zich betreurenswaardige incidenten hebben voorgedaan, heeft de wetgever moeten ingrijpen, en, door eene wet van 15 November 1887 op de vrijheid in zake van begrafenissen, werd de quaestie gereguleerd, vooral in opzicht der testamentbepalingen.

» Luidens het 3° artikel, moet de wil van den erflater « uitgedrukt zijn in een testament of in eene » andere verklaring gedaan onder den vorm van » testament, hetzij ten overstaan van notaris, hetzij » door onderhandsche akte » en heeft hij « dezelfde » kracht als een beschikking bij testament betreffende de goederen ». Bijgevolg kunnen de bepalingen betreffende de begrafenissen zich bevinden in een echt testament dat legaten bevat, of in een akte die geen enkel legaat bevat, doch opgesteld is in den vorm van een eigenhandig, authentiek of besloten testament. Indien men zich in omstandigheden bevindt die het testament bij bevoorrechte openbare akte toelaten, kan men de gunsten genieten der wet voor een akte die slechts bepalingen bevat welke het vermogen niet betreffen. Doch in elk geval, moeten de testamentsvormen geëerbiedigd worden : een ten overstaan van notaris opgestelde akte, in den gewonen vorm der notarieele akten, zou niet geldig zijn.

» De algemeene bekwaamheid om bij uitersten wil te beschikken, is vereischt. De wet is verder gegaan en heeft bepaald dat men « meerderjarig moet zijn » of een ontvoogde minderjarige, om bij uitersten wil te beschikken ». Wat verstaat men door « ontvoogde minderjarige, bekwaam om bij uitersten wil te beschikken » ? Bij eerste lezing, moet men zeggen dat de minderjarige ontvoogd moet zijn en ten minste 16 jaar oud zijn. Doch met deze interpretatie bekomt men vreemde uitslagen : een meisje is ontvoogd op het oogenblik van haar huwelijk, en dit kan plaats hebben als zij 15 jaar oud is; indien zij, tusschen 15 en 16 jaar, een kind kreeg, en indien dit kwam te sterven, zou zij de begrafenissen mogen regelen van haar kind en niet de hare. Het ware beter te zeggen dat ontvoogding volstaat, mits de erflater gezond van geest is; en de woorden « bekwaam om bij uitersten wil te beschikken » zouden zoowel slaan op den meerderjarige als op den ontvoogden minderjarige. Deze interpretatie spruit voort uit de voorbereidende werken der wet van 15 November 1887. Wat niet belet dat men nog tot vreemde gevolgtrekkingen komt : tusschen 15 en 16 jaar, mag de minderjarige geen testament maken, doch wel een akte in den vorm van testament.

» Het voorwerp der uiterste-wilsbeschikking moet geoorloofd zijn, dit is in overeenstemming met de wets- of reglementsbepalingen betreffende de begrafenissen en de teraardebestelling, hetzij wat betreft de wijze van begraven, hetzij wat betreft den aard der begrafenisplechtigheden (burgerlijke of kerkelijke). »

*
**

La présente proposition reprend toutes les dispositions essentielles de la loi française. Elle ne modifie en rien les principes généraux en matière de testaments et s'en réfère au droit commun. Elle tend simplement à assurer le respect de ce droit ancien : celui de régler les conditions de ses funérailles. « Ce droit, s'il n'est pas expressément écrit dans le Code, l'est dans la conscience publique » déclara un député catholique français, M. Bonvattier, au cours de la discussion à la Chambre des Députés.

Un autre député catholique, M. de Lamarzelle, ajouta : « Tous ici, nous devons être d'accord. La volonté du défunt et sa volonté seule doit décider quel sera le caractère de ses funérailles, si, elles seront civiles ou si, au contraire, elles seront religieuses. Cela a toujours été la doctrine catholique ».

La proposition, en conséquence, assimile à un testament la déclaration faite en forme testamentaire et dans laquelle on dispose quant aux conditions de ses funérailles.

Quand cette volonté formelle, réfléchie, est affirmée par un testament, au nom de quel droit supérieur au droit de la conscience individuelle, pourrait-on ne pas la respecter?

Il est logique que du moment où la déclaration notariée ou olographe est assimilée au testament, la révocation doit se faire suivant les principes qui régissent la matière.

Tout citoyen est libre de professer ou de rejeter les idées religieuses. La Constitution belge garantit cette liberté.

Mais celui qui, ayant usé de sa liberté, s'est dégagé des dogmes traditionnels, s'est constitué une philosophie strictement humaine, est-il bien sûr d'obtenir, à côté de l'appui qui lui est accordé par la loi fondamentale, l'approbation de tout son entourage sans exception?

Peut-il avoir la certitude qu'à côté de lui, quelqu'un, resté fidèle aux idées traditionnelles ou inféodé à une autre confession, ne s'emploiera pas à ce que, tout au moins en apparence, il semble abandonner les principes dont il s'est réclamé pendant toute son existence?

*
**

L'article 967 du Code civil reconnaît le droit de manifester sa volonté sous forme testamentaire. C'est cette volonté qui fait loi. Le magistrat ne peut intervenir pour son interprétation que si cette volonté est exprimée de manière douteuse.

Un testament « ne pourra être révoqué en tout ou en partie que par un testament postérieur ou par un acte devant notaire portant déclaration de changement de volonté » stipule l'article 1035 du Code civil.

Beltjens, dans son *Encyclopédie du Droit civil belge* (t. III, p. 318, n° 4) enseigne que « la révocation d'un testament ne peut être établie par témoin ou par

Onderhavig voorstel neemt al de essentiële bepalingen over van de Franche wet. Het wijzigt hoegenaamd niet de algemeene principes in zake van testamenten en verwijst naar het gemeen recht. Het strekt er eenvoudig toe den eerbied te verzekeren van dit aloude recht : zijn begrafenis te regelen. « Indien dit recht niet uitdrukkelijk vermeld staat in het Wetboek, staat het geschreven in het algemeen geweten » verklaarde een Fransch katholiek afgevaardigde, de heer Bonvattier, tijdens de bespreking in de « Chambre des Députés ».

Een ander katholiek afgevaardigde, de heer de Lamarzelle voegde hieraan toe : « Wij moeten het allen eens zijn. De wil van den afdijende, en alleen zijn wil, moet beslissen, welk karakter zijn begrafenis zal hebben, of ze burgerlijk zal zijn dan wel kerkelijk. Dat is steeds de katholieke leer geweest ».

Het voorstel stelt, bijgevolg, op gelijke lijn met een testament de verklaring in testamentairen vorm gemaakt en waarin men de voorwaarden van zijn uitvaart regelt.

Wanneer deze wil uitdrukkelijk, weloverwogen en bij testament bevestigd wordt, uit naam van welk hooger recht dan het recht van het persoonlijk geweten zou men hem dan kunnen negeren?

Het is logisch dat, op het oogenblik waarop de notariële of eigenhandige verklaring gelijkgesteld wordt met het testament, de herroeping geschieden moet volgens de beginselen welke het onderwerp regelen.

Het staat ieder burger vrij de godsdienstige denkwijzen te aanvaarden of te verwerpen. Deze vrijheid ligt besloten in de Belgische Grondwet.

Maar is deze die, daarvan gebruik makend, zich ontworsteld heeft aan de traditionele geloofsleer en louter menselijke wijsgeerige opvattingen aankleeft, zeker dat hij benevens den steun welke de Grondwet hem verleent ook op de instemming van gansch zijn omgeving zal mogen rekenen?

Kan hij de zekerheid hebben dat iemand uit zijn omgeving, die getrouw gebleven is aan de traditionele denkwijzen of die een andere belijdenis aankleeft, niet alles in 't werk stellen zal opdat hij, ten minste in schijn, de beginselen late varen waarop hij zich zijn leven lang beriep?

*
**

Artikel 967 van het Burgerlijk Wetboek erkent het recht om zijn wil bij testament te uiten. Deze wil is wet. De magistraat mag alleen tusschenbeide komen voor de uitlegging, indien deze wilsuiking op twijfelachtige wijze uitgedrukt werd.

Een testament « kan slechts herroepen worden, hetzij geheel, hetzij ten deele, door een later testament of door een vóór notaris verleden akte, bevattende de verklaring van de verandering van wil », aldus artikel 1035 van het Burgerlijk Wetboek.

In zijn « *Encyclopédie du Droit civil belge* » (b. III, blz. 318, n° 4) leert Beltjens dat « de herroeping van een testament niet mag bewezen worden door getuige

présomptions, sauf le cas de fraude, de vol ou de violence... ».

Laurent (t. XIV, n° 177 et 180) stipule que la révocation expresse ne peut avoir lieu que par un testament postérieur ou par un acte devant notaire. Il ajoute (p. 179) : « Le mandat verbal concernant la destruction d'un testament et par suite sa révocation éventuelle ne peut avoir d'effet ».

Néanmoins, des interprétations diverses résultent de jugements quelque peu contradictoires rendus par les autorités judiciaires belges.

Beltjens dit encore : « Il appartient au juge des référés d'ordonner l'inhumation à la manière prévue au testament, s'il n'existe aucune preuve de révocation en forme légale. Des cérémonies religieuses pratiquées chez le défunt en ses derniers moments ne valent point comme révocation des instructions inscrites au testament » (arrêt du tribunal de Bruxelles du 21 juillet 1891).

D'autres arrêts au contraire, déclarent que le seul fait de recevoir la visite d'un prêtre constitue la révocation de la disposition testamentaire visant le mode de funérailles; ou admettent une révocation orale, attestée par témoin, etc.

C'est ainsi notamment qu'une décision du tribunal de Bruxelles (Référé, 1er avril 1899, *Pas.*, III, 158) dit que le tribunal peut puiser dans le témoignage de tiers, la preuve qu'au moment du décès, le testateur a manifesté des intentions contraires à celles indiquées dans le testament. Comme d'autres, ce jugement déclare que l'article 1035 du Code civil, n'est applicable qu'aux testaments contenant une dévolution de biens et non au testament dit philosophique considéré n'être pas un testament dans le sens de la loi parce qu'il ne contient pas une disposition de biens. C'est un acte de dernière volonté qui peut être rangé dans la catégorie des actes innomés.

Le fait que les tribunaux ont souvent été appelés à se prononcer en cette matière, démontre combien il est nécessaire de légiférer. Ne serait-ce que pour éviter à l'avenir ces débats pénibles, poignants et particulièrement douloureux dans les enceintes judiciaires.

Un arrêt de la Cour de cassation du 3 juillet 1899 (*Pas.*, 1899, I, 319) a posé les principes de la jurisprudence :

« L'homme, dit la Cour, maître de sa personne pendant la vie, dispose librement de sa dépouille pour l'époque où il ne sera plus. Il règle ses funérailles comme il l'entend, à condition de respecter les lois et les bonnes mœurs. Cette faculté, dont l'exercice n'entraîne pas par lui-même et nécessairement dispo-

of door vermoedens, behalve ingeval van bedrog, diefstal of geweld... ».

Laurent (b. XIV, n° 177 en 180) bepaalt dat de uitdrukkelijke herroeping alleen geschieden mag door een later testament of door een vóór notaris verleden akte. Hij voegt er bij (blz. 179) : « De mondelinge lastgeving betreffende de vernietiging van een testament en, diensgevolge, zijn eventuele herroeping kan geen gevolg hebben ».

Allerlei interpretaties, voortspruitende uit eenigszins tegenstrijdige vonnissen, werden nochtans door de Belgische rechterlijke overheden gegeven.

Beltjens zegt nog verder : « Het hoort den rechter in kort geding toe, de begrafenis te bevelen op de wijze voorzien in het testament, zoo er geen bewijs tot herroeping bestaat in den wettelijken vorm. De godsdienstplechtigheden welke, bij den overledene, tijdens zijn laatste oogenblikken plaats hadden, kunnen niet gelden als herroeping van de beschikkingen vervat in het testament » (arrest van de rechtbank te Brussel, op 21 Juli 1891).

Daarentegen, wordt in andere arresten verklaard dat het feit alleen, het bezoek te ontvangen van een priester als herroeping geldt van de uiterste-wilsbeschikking, wat betreft de wijze van begrafenis; ofwel wordt er een mondelinge herroeping in toegestaan, bewezen door getuigen, enz.

Aldus wordt, inzonderheid, gezegd in eene beslissing van de rechtbank te Brussel (Kort geding, 1 April 1899, *Pas.*, III, 158), dat de rechtbank op het getuigenis van derden mag steunen om het bewijs te vinden, dat, op het oogenblik van het overlijden, de erflater andere inzichten heeft laten blijken dan deze aangeduid in het testament. Zooals in andere, wordt in dit vonnis verklaard, dat artikel 1035 van het Burgerlijk Wetboek slechts van toepassing is op de testaments welke een overgang van goederen voor gevolg hebben en niet op het zoogenaamd wijsgeerig testament, hetgeen niet wordt beschouwd als een testament in den geest van de wet, omdat het geen beschikking over goederen behelst. Het is een akte van uiterste-wilsbeschikking, welke mag worden gerangschikt in de categorie der onbenoemde akten.

Het feit dat de tusschenkomst der rechtbanken dikwijls werd ingeroepen, wat die aangelegenheid betreft, levert het bewijs dat het noodig is een wet uit te maken. Dit alleen reeds om, in de toekomst, pijnlijke, ontroerende en bijzonder bedroevende debatten te voorkomen voor de rechtbanken.

In een arrest van het Hof van Verbreking, dd. 3 Juli 1899 (*Pas.*, 1899, I, 319) werden de beginselen der rechtspraak vooruitgezet :

« De mensch, zegt het Hof, meester zijnde van zijn persoon, tijdens zijn leven, beschikt vrijelijk over zijn stoffelijk overschot voor het tijdstip waarop hij niet meer in leven zal zijn. Hij regelt zijn begrafenis naar goeddunken, mits de wetten en de goede zeden te eerbiedigen. Die

sition de biens, ne dérive pas du droit de tester. Elle découle de la personnalité et de la liberté humaine. Le droit pour le défunt de régler le mode de ses funérailles constitue en tant que manifestation de la liberté individuelle et de la liberté de conscience, non pas un simple intérêt moral, sans garantie et sans sanctions, mais un véritable droit, susceptible d'être poursuivi en justice. En cas de conflit entre ceux qui se disputent le droit de présider à des funérailles, le juge doit assurer la stricte exécution des volontés du défunt, et, lorsque celles-ci ont varié ou paraissent incertaines, il lui incombe de rechercher quelles ont été ses volontés dernières et définitives.

» Pour être obligatoire, la volonté du défunt ne doit pas se traduire expressément en une forme déterminée, mais elle peut s'induire d'indices de toutes sortes dont l'appréciation est abandonnée à la prudence du juge. »

On se rend compte immédiatement de ce que souvent la grande difficulté sera d'établir qu'au moment où le défunt a accompli les actes religieux qu'on allègue ou aura, suivant un ou des témoignages souvent intéressés, sollicité le secours d'un ministre d'une religion, il avait toute sa connaissance et toute sa liberté.

Ces incidents, les contradictions apparaissant entre les décisions judiciaires, ont créé un état de trouble dans les esprits et suscité des incidents profondément regrettables. Ceux-ci ont été provoqués par des actes de propagande peu décents, du chef même qu'ils se produisaient au chevet de mourants, soit dans des hôpitaux soit au domicile des citoyens. Ou par des luttes entre confessions religieuses ou organisations areligieuses, ou encore entre parents.

Ces incidents se prolongent parfois et se continuent autour des funérailles, portant atteinte à la sérénité que devrait toujours revêtir l'hommage rendu à un défunt. Ils se reproduisent d'autant plus fréquemment que les enterrements civils, de rares qu'ils étaient naguère, sont devenus de plus en plus nombreux.

Plus personne, en les temps actuels, n'oserait prétendre, comme ce fut le cas dans le passé, que les enterrements civils sont contraires à l'ordre public, par cela seul qu'ils s'affranchissent des cérémonies d'un culte quelconque. Personne non plus ne songerait à prétendre affirmer « le droit absolu du mari sur les funérailles de son épouse si la volonté de celle-ci est restée muette » ce que portait pourtant un arrêt de la Cour de Lyon du 5 avril 1851, il n'y a pas cent ans donc.

bevoegdheid, waarvan de uitoefening niet door het feit zelf en noodzakelijkerwijze eene beschikking over goederen voor gevolg heeft, is niet afgeleid van het recht om bij uitersten wil te beschikken. Zij vloeit voort uit de persoonlijkheid en de menselijke vrijheid. Het recht verleend aan den overledene om de wijze zijner begrafenis te regelen, geldt niet, in zoverre het de uiting is van de persoonlijke vrijheid en van de vrijheid van geweten, als een gewoon zedelijk belang, zonder waarborg noch sanctie, doch als een waarlijk recht, dat in rechte kan worden vervolgd. In geval van geschil tusschen hen die zich het recht betwisten om de begrafenisplechtigheid te leiden, moet de rechter de stipte uitvoering verzekeren van den wil van den aflijvige, en wanneer deze verschillend is geweest of onzeker schijnt, moet hij nagaan welke zijn laatste en definitieve wil geweest is.

» Om verplichtend te zijn, moet de wil van den aflijvige niet uitgedrukt worden onder een bepaalden vorm, doch hij kan afgeleid worden uit allerlei aanduidingen, waarover het aan de voorzichtigheid van den rechter is overgelaten te oordeelen. »

Het spreekt van zelf dat dikwijls de groote moeilijkheid zal zijn te bewijzen dat de aflijvige, op het oogenblik waarop hij de godsdienstige handelingen die men aanvoert, gedaan heeft, of, volgens een of meer dikwijls baatzuchtige getuigenissen, de hulp van een bedienaar van een eeredienst heeft ingeroepen, in volle bewustzijn en in volle vrijheid handelde.

Wegens deze incidenten, deze tegenspraak in de rechterlijke beslissingen, is een toestand ontstaan van verwarring in de geesten, en zijn diep te betreuren incidenten opgerezen. Deze werden uitgelokt door weinig eerbare propaganda-daden, omdat zij plaats hadden aan het ziekbed zelf der stervenden, in de hospitalen of in de woning der burgers. Of door strijd tusschen godsdienstige belijdenissen of a-godsdienstige organisaties, of ook nog tusschen bloedverwanten.

Deze incidenten worden soms voortgezet bij de begrafenis, en doen afbreuk aan de seneriteit die er steeds zou moeten zijn bij de hulde aan een aflijvige. Zij komen des te talrijker voor, daar de burgerlijke begrafenis, die eertijds zeer zelden waren, nu steeds talrijker worden.

Thans zou niemand meer durven beweren, zooals dit in het verleden het geval was, dat de burgerlijke begrafenis in strijd zijn met de openbare orde, alleen omdat zij niet gepaard gaan met de plechtigheden van welken eeredienst ook. Niemand ook zou er nog durven aan denken « het absoluut recht » te bevestigen « van den man op de begrafenis van zijn vrouw, indien deze haar wil niet heeft uitgedrukt » wat nochtans voorkwam in een arrest van het Hof van Lyon van 5 April 1851, nog geen honderd jaar geleden dus.

Pourquoi dès lors se refuserait-on à inscrire dans la loi le respect de la liberté de conscience, par la reconnaissance de la valeur du testament philosophique stipulant que les funérailles auront lieu selon les rites de tel ou tel culte ou en dehors de toute religion. Le testament philosophique doit pour cela être assimilé au droit de tester; il faut établir sous quelles formes diverses, la volonté du testateur peut se produire; l'entourer de toutes les garanties d'authenticité.

La déclaration exigée peut être olographe, notariée ou sous seing privé. Elle a encore toute sa valeur lorsque, écrite par d'autres que le déclarant, elle porte les signatures de deux témoins certifiant, sous serment, que le déclarant était incapable d'y apposer la sienne et que c'est en sa présence qu'ils y ont mis la leur.

Déjà, un précédent existe en Belgique. La loi sur l'incinération facultative des cadavres humains reconnaît la valeur de la déclaration, qu'elle rend même obligatoire.

*
**

Telle est la portée de la proposition. Elle s'inspire en son article premier des principes constitutionnels qui régissent notre pays. Elle proclame le droit à tout citoyen de régler le mode de ses funérailles. Elle stipule les moyens d'assurer légalement le respect de la volonté du défunt. Elle prévoit des sanctions pénales pour tous ceux qui violeraient délibérément une volonté nettement exprimée.

Cette proposition tend à assurer le respect de tous les cultes, de toutes les opinions et à éviter tout incident qui y porterait atteinte.

Victor ERNEST.

PROPOSITION DE LOI

Article premier.

Toutes les dispositions légales relatives aux honneurs funèbres seront appliquées, quelque soit le caractère des funérailles, civil ou religieux, sans distinction de confession.

Art. 2.

Tout majeur ou mineur émancipé, en état de tester, peut régler les conditions de ses funérailles, notamment en ce qui concerne le caractère civil ou religieux à leur donner et le mode de sépulture.

Waarom zou men dan weigeren den eerbied van de gewetensvrijheid in de wet te schrijven, door de waarde te erkennen van het wijsgeerig testament waarin bepaald wordt dat de begrafenis zal geschieden naar de gebruiken van dezen of genen eredienst, of buiten elken godsdienst om. Het wijsgeerig testament moet daarom gelijkgesteld worden met het recht om bij uitersten wil te beschikken; er dient te worden vastgesteld onder welke onderscheiden vormen de wil van den erflater kan worden uitgedrukt; het omringen met al de waarborgen van authenticiteit.

De vereischte verklaring mag eigenhandig, notarieel of onderhandsch zijn. Zij heeft nog haar gansche waarde wanneer zij, door anderen dan de verklaarder geschreven, de handteekeningen draagt van twee getuigen die onder eede verklaren dat de verklaarder niet in staat was om er de zijne onder te zetten en dat zij de hunne er onder gezet hebben in zijn bijzijn.

Er bestaat reeds een precedent in België. De wet op de facultatieve verbranding van lijken erkent de waarde der verklaring welke zij zelfs bindend maakt.

*
**

Ziedaar de draagwijdte van het voorstel. Het gaat in zijn eerste artikel uit van de grondwettelijke beginselen welke dit land beheerschen. Het verkondigt het recht voor ieder burger om de wijze van zijn begrafenis te regelen. Het bepaalt de middelen waarmede, langs wettelijken weg, het nakomen van den wil van den overledene verzekerd wordt. Het behelst strafbepalingen voor alwie met voorbedachten rade een duidelijk uitgedrukten wil mocht miskennen.

Dit voorstel heeft voor doel den eerbied te verzekeren voor al de erediensten, voor al de meeningen en alle incidenten te voorkomen, die hierop inbreuk mochten maken.

Victor ERNEST.

WETSVOORSTEL

Eerste artikel.

Al de wetsbepalingen omtrent de laatste eerbewijzen zullen worden toegepast, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, welke ook de aard weze der burgerlijke of kerkelijke begrafenis.

Art. 2.

Ieder meerderjarige of ontvoogde minderjarige, in staat om bij uitersten wil te beschikken, kan de wijze van zijn begrafenis regelen, inzonderheid wat betreft den daaraan te geven burgerlijken of godsdienstigen aard en de wijze van teraardebestelling.

Il peut charger une ou plusieurs personnes de veiller à l'exécution de ces dispositions.

Sa volonté, exprimée dans un testament ou dans une déclaration faite en forme testamentaire, soit par-devant notaire, soit sous seing privé, a la même force qu'une disposition testamentaire relative aux biens; elle est soumise aux règles édictées par l'article 1035 du Code civil.

Art. 3.

En cas de contestation sur les conditions des funérailles, il est statué dans le jour, sur la citation de la partie la plus diligente, par le juge de paix du lieu du décès, sauf appel devant le président du tribunal de première instance, qui devra statuer endéans les vingt-quatre heures.

La décision est notifiée au bourgmestre de la commune où était domicilié le défunt, à charge pour ce magistrat d'en assurer l'exécution.

Art. 4.

Sera punie des peines prévues à l'article 267 du Code pénal, toute personne qui aura donné aux funérailles un caractère contraire à la volonté du défunt ou à la décision judiciaire, lorsque l'acte constatant la volonté du défunt ou la décision du juge lui aura été dûment notifié.

Hij kan een of meer personen gelasten over de uitvoering dezer beschikkingen te waken.

Zijn wilsbeschikking uitgedrukt in een testament of in een verklaring onder den vorm van testament, hetzij ten overstaan van een notaris, hetzij bij onderhandsche akte, heeft dezelfde kracht als een uiterste wilsbeschikking in zake van goederen; op haar zijn van toepassing de regelen vastgesteld bij artikel 1035 van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 3.

In geval van betwisting over de wijzen van begravenis, wordt, den dag zelf, op dagvaardig van de meest gereede partij, beslist door den vrederechter van de plaats van het overlijden, behoudens beroep vóór den voorzitter van de rechtbank van eersten aanleg, die binnen het etmaal moet uitspraak doen.

De beslissing wordt beteekend aan den burgemeester der gemeente waar de overleden woonachtig was, met last voor dien magistraat er de uitvoering van te verzekeren.

Art. 4.

Wordt gestraft met de straffen voorzien door artikel 267 van het Strafwetboek, alwie aan de begravenis een ander karakter mocht hebben gegeven dan blijkt uit de wilsbeschikking van den overledene of uit de rechterlijke beslissing, wanneer hem de akte tot vaststelling van den wil van den overledene of van de rechterlijke beslissing behoorlijk beteekend is geworden.

Victor ERNEST.

Émile JENNISSEN.

Georges HUBIN.

Raymond FOUCART.

Fernand BRUNFAUT.

René LEFÈBVRE.